

Stefan Sokołowski

MATEMATYKA DYSKRETNA

wykład 4

Inst. Informatyki Stosowanej, ANS
Elbląg, 2024/2025

Wykład 4, str. 1

Podzielność

Twierdzenie: (o jednoznaczności dzielenia)

Niech $n, k \in \mathbb{Z}$ i $k > 0$. Wtedy istnieje dokładnie jedna para liczb $q, r \in \mathbb{Z}$, taka że

(A) $n = k \cdot q + r$ oraz

(B) $0 \leq r < k$

„sprawdzanie dzielenia przez mnożenie”
(3. klasa szk. podst.)

oznaczenia:

$q = n / k$ — iloraz całkowity

$r = n \bmod k$ — reszta

$$n = k \cdot (n/k) + n \bmod k$$

Uwaga: komputery liczą inaczej...

matematyka	program w C	(A) spełnione	(B) spełnione
$7/3 = 2$ $7 \bmod 3 = 1$	$7/3 = 2$ $7\%3 = 1$	tak	tak
$(-7)/3 = -3$ $(-7) \bmod 3 = 2$	$(-7)/3 = -2$ $(-7)\%3 = -1$	tak	nie
$7/(-3) = \text{błąd}$ $7 \bmod (-3) = \text{błąd}$	$7/(-3) = -2$ $7\%(-3) = 1$	tak	nie
$(-7)/(-3) = \text{błąd}$ $(-7) \bmod (-3) = \text{błąd}$	$(-7)/(-3) == 2$ $(-7)\%(-3) == -1$	tak	nie

Podzielność

Twierdzenie: (o jednoznaczności dzielenia)

Niech $n, k \in \mathbb{Z}$ i $k > 0$. Wtedy istnieje dokładnie jedna para liczb $q, r \in \mathbb{Z}$, taka że

$$n = k \cdot q + r \quad \text{oraz} \quad 0 \leq r < k$$

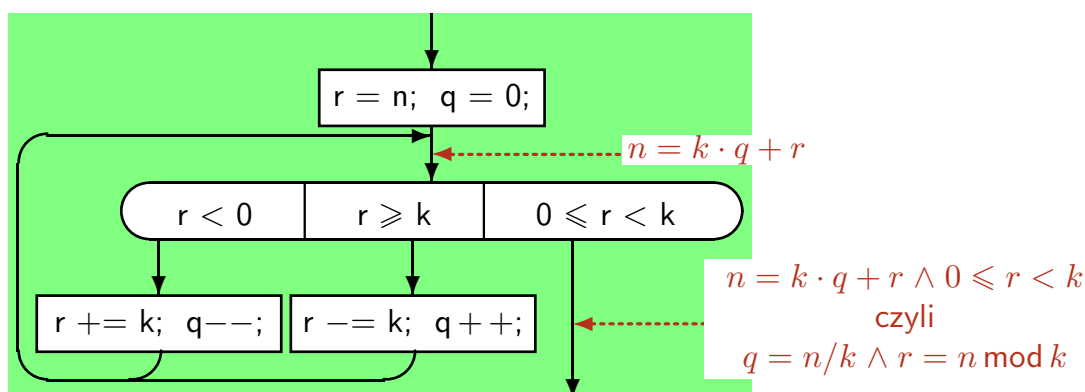
Na tym wykładzie:

- dzielnik k jest **zawsze** ostro dodatni;
- $k \mid n$ oznacza:
 - $n \bmod k = 0$, czyli
 - $\exists_{q \in \mathbb{Z}} k \cdot q = n$, czyli
 - n dzieli się przez k , czyli
 - k jest dzielnikiem n
- $k \nmid n$ oznacza $\neg k \mid n$, czyli k nie jest dzielnikiem n

Proste własności:

- każda liczba dodatnia k jest dzielnikiem zera
- jeśli $k \mid n$, to $k \mid np$ dla każdego $p \in \mathbb{Z}$
- jeśli $k \mid n$ i $k \mid m$, to $k \mid n + m$
- jeśli $k \mid n$, $n > 0$ i $n \mid m$, to $k \mid m$
- jeśli $n \bmod k = m \bmod k$, to $k \mid n - m$

Dzielenie przez wielokrotne odejmowanie

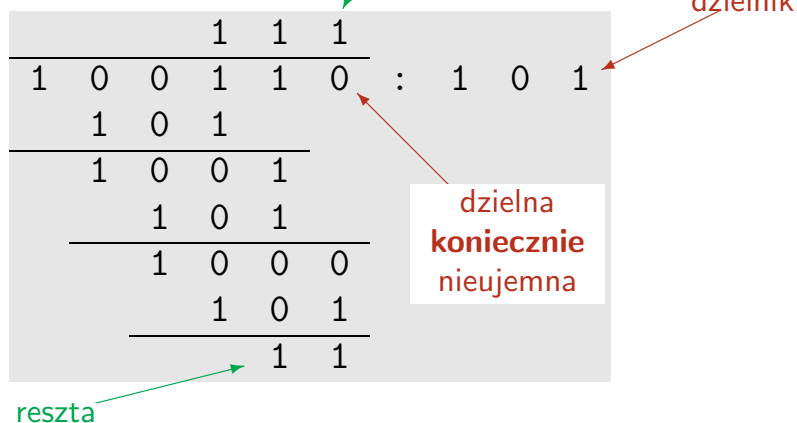
```

r = n; q = 0;
while (r < 0 || r >= k)
  if (r < 0) { r += k; q--; }
  else { r -= k; q++; }

```

Dzielenie „pisemne”

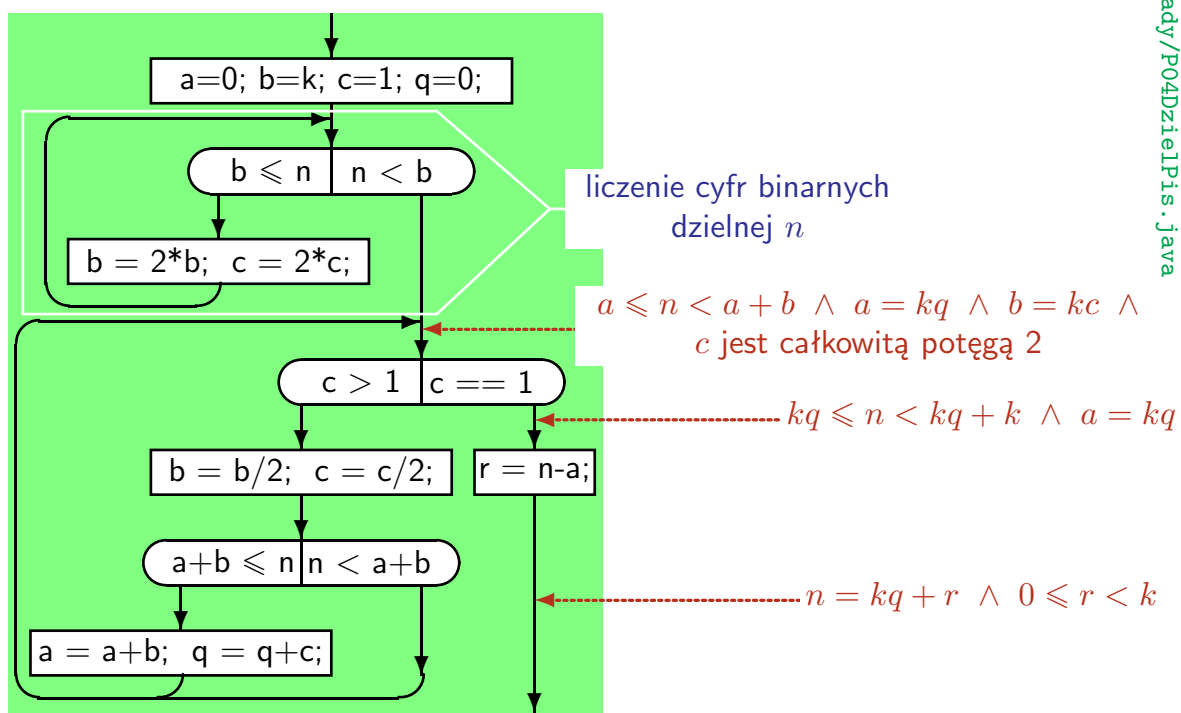
... w systemie dwójkowym:

- tak liczą komputery
- znacznie szybsze niż wielokrotne odejmowanie
- trudniejsze do zaprogramowania i przekonania się o poprawności

Dzielenie „pisemne”

... w systemie dwójkowym:

Podzielność

A co z dzieleniem liczb ujemnych?

Niech $n < 0$ i $k > 0$. Wtedy $-n > 0$ i potrafimy policzyć iloraz i resztę:

$$-n = k \cdot q + r \wedge 0 \leq r < k$$

więc

$$n = k \cdot (-q) - r$$

Jeśli $r = 0$, to $n = k \cdot (-q)$ i ilorazem jest $-q$, a reszta jest zerowa. Jeśli $0 < r < k$, to

$$n = k \cdot (-q) - r = k \cdot (-(q+1)) + (k-r)$$

Więc ilorazem jest $-(q+1)$, a reszta wynosi $k-r$, przy tym (tak jak potrzebujemy) $0 < k-r < k$.

Przykład:

$$\begin{array}{llll} n = -13 & \text{wtedy} & 13/5 = 2 & \text{więc} & (-13)/5 = -(13/5 + 1) = -3 \\ k = 5 & & 13 \bmod 5 = 3 & & (-13) \bmod 5 = 5 - 3 = 2 \end{array}$$

— podzielić przeciwną liczbę dodatnią i wynik poprawić j.w.

Liczenie reszty w życiu codziennym

Przykład:

Jak policzyć resztę z dzielenia liczby 173521 przez liczbę 2025, jeśli **nie ma** na kalkulatorze działania `mod` ?

$$\text{Kalkulator: } 173521 / 2025 = 85.689\,382\,72\dots$$

iloraz
rzeczywisty

$$\text{Zaokrąglenie: } 173521 / 2025 = 85$$

iloraz
całkowity

Obliczenie reszty: ponieważ $n = (n/k) \cdot k + n \bmod k$, więc

$$\begin{aligned} n \bmod k &= n - (n/k) \cdot k \\ &= 173521 - 85 \cdot 2025 \\ &= 173521 - 172125 \\ &= 1396 \end{aligned}$$

Największy wspólny dzielnik

Definicja:

Niech $a, b \in \mathbb{Z}$, przynajmniej jedna z nich różna od zera. Wtedy

- **wspólny dzielnik** liczb a i b to każda taka liczba $d \in \mathbb{N}$, że $d \mid a \wedge d \mid b$
- **największy wspólny dzielnik** liczb a i b to największa liczba wśród ich wspólnych dzielników.

Oznaczenie: $\text{nwd}(a, b)$

Przykłady:

- $\text{nwd}(12, 16) = \text{nwd}(-12, 16) = \text{nwd}(12, -16) = \text{nwd}(-12, -16) = 4$
- jeśli $a \neq 0$, to $\text{nwd}(a, 0) = |a|$
- jeśli $a \neq 0$, to $\text{nwd}(ba, a) = |a|$
- $\text{nwd}(0, 0)$ nie istnieje

Algorytm Euklidesa (do liczenia nwd)

Założmy, że $n = kq + r$:

- jeśli $d \mid n$ i $d \mid k$, to $d \mid r$
- jeśli $d \mid r$ i $d \mid k$, to $d \mid n$

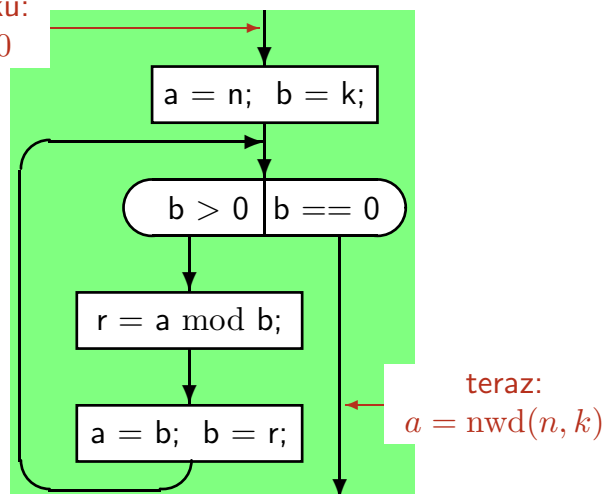
Więc zbiór wspólnych dzielników n i k = zbiór wspólnych dzielników r i k
 więc $\text{nwd}(n, k) = \text{nwd}(n \bmod k, k)$

$$\begin{aligned} \text{nwd}(315, 270) &= \text{nwd}(270, 315 \bmod 270) = \text{nwd}(270, 45) \\ &= \text{nwd}(45, 270 \bmod 45) = \text{nwd}(45, 0) \\ &= 45 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{nwd}(1365, 1122) &= \text{nwd}(1122, 1365 \bmod 1122) = \text{nwd}(1122, 243) \\ &= \text{nwd}(243, 1122 \bmod 243) = \text{nwd}(243, 150) \\ &= \text{nwd}(150, 243 \bmod 150) = \text{nwd}(150, 93) \\ &= \text{nwd}(93, 150 \bmod 93) = \text{nwd}(93, 57) \\ &= \text{nwd}(57, 93 \bmod 57) = \text{nwd}(57, 36) \\ &= \text{nwd}(36, 57 \bmod 36) = \text{nwd}(36, 21) \\ &= \text{nwd}(21, 36 \bmod 21) = \text{nwd}(21, 15) \\ &= \text{nwd}(15, 21 \bmod 15) = \text{nwd}(15, 6) \\ &= \text{nwd}(6, 15 \bmod 6) = \text{nwd}(6, 3) = \text{nwd}(3, 0) \\ &= 3 \end{aligned}$$

Algorytm Euklidesa (do liczenia nwd)

na początku:
 $n \geq k > 0$

nwd(a, b) jako kombinacja liniowa a i b

Twierdzenie:

Jeśli $a, b \in \mathbb{Z}$ i co najmniej jedna z liczb a i b jest różna od zera, to istnieją takie współczynniki $x, y \in \mathbb{Z}$, że

$$\text{nwd}(a, b) = x \cdot a + y \cdot b$$

Dowód:

Indukcja ze względu na liczbę kroków wykonywanych przez algorytm Euklidesa do momentu, kiedy jeden z argumentów stanie się zerem.

Jeśli ta liczba kroków jest zerem, to $\text{nwd}(a, 0) = a = 1 \cdot a + 0 \cdot b$

Jeśli żaden z argumentów jeszcze nie jest zerem, to

$$\begin{aligned}
 \text{nwd}(a, b) &= \text{nwd}(a \bmod b, b) = \text{nwd}(a - (a/b) \cdot b, b) \\
 &= x' \cdot (a - (a/b) \cdot b) + y' \cdot b \\
 \text{z zał. ind.} \quad &= \underbrace{x' \cdot a}_x + \underbrace{(-x' \cdot (a/b) + y') \cdot b}_y
 \end{aligned}$$

□

$\text{nwd}(a, b)$ jako kombinacja liniowa a i b

Jak znaleźć współczynniki takiej kombinacji liniowej?

Dla danych $a, b \in \mathbb{Z}$ (przynajmniej jedna z nich różna od zera) chcemy wyznaczyć takie $x, y \in \mathbb{Z}$, że

$$\text{nwd}(a, b) = x \cdot a + y \cdot b$$

Działamy na kombinacjach liniowych liczb a i b .

Przykład: $\text{nwd}(1200, 372) = ? \cdot 1200 + ? \cdot 372$

$1200 =$	$1 \cdot 1200 +$	$0 \cdot 372$	$1200 - 3 \cdot 372 = 84$
$372 =$	$0 \cdot 1200 +$	$1 \cdot 372$	$372 - 4 \cdot 84 = 36$
$84 =$	$1 \cdot 1200 -$	$3 \cdot 372$	$84 - 2 \cdot 36 = 12$
$36 =$	$-4 \cdot 1200 +$	$13 \cdot 372$	$36 - 3 \cdot 12 = 0$
$\text{nwd}(1200, 372) =$	$12 =$	$9 \cdot 1200 - 29 \cdot 372$	
	0		

szukana
kombinacja
liniowa

$\text{nwd}(a, b)$ jako kombinacja liniowa a i b

Jak znaleźć współczynniki takiej kombinacji liniowej?

W każdym kroku:

- po lewej stronie równości stosujemy algorytm Euklidesa; t.zn.

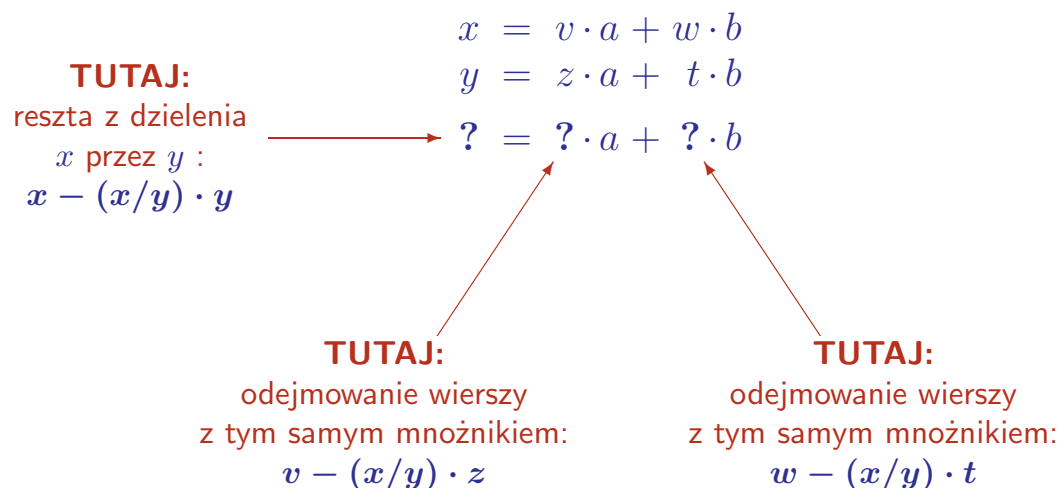
$$\begin{array}{l}
 x = \dots \\
 y = \dots \\
 \downarrow \\
 x - (x/y) \cdot y = \dots
 \end{array}$$

- po prawej stronie równości stosujemy **te same** działania na współczynnikach kombinacji liniowej:

$$\begin{array}{l}
 \dots = v \cdot a \dots \\
 \dots = z \cdot a \dots \\
 \downarrow \\
 \dots = v - (x/y) \cdot z \cdot a \dots
 \end{array}$$

nwd(a, b) jako kombinacja liniowa a i b

Jak znaleźć współczynniki takiej kombinacji liniowej?

nwd(a, b) jako kombinacja liniowa a i b

Przykład: $\text{nwd}(1543, 188) = ? \cdot 1543 + ? \cdot 188$

①	1543 =	1 · 1543 +	0 · 188	
②	188 =	0 · 1543 +	1 · 188	1543/188 = 8, ① − ② · 8
③	39 =	1 · 1543 −	8 · 188	188/39 = 4, ② − ③ · 4
④	32 =	−4 · 1543 +	33 · 188	39/32 = 1, ③ − ④ · 1
⑤	7 =	5 · 1543 −	41 · 188	32/7 = 4, ④ − ⑤ · 4
⑥	4 =	−24 · 1543 +	197 · 188	7/4 = 1, ⑤ − ⑥ · 1
⑦	3 =	29 · 1543 −	238 · 188	4/3 = 1, ⑥ − ⑦ · 1
⑧	1 =	−53 · 1543 +	435 · 188	3/1 = 3, ⑦ − ⑧ · 3
⑨	0 =			

więc $\text{nwd}(1543, 188) = -53 \cdot 1543 + 435 \cdot 188$

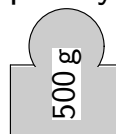
Waga szalkowa

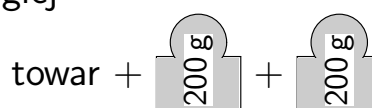
Jak odważyć 100 g towaru, kiedy dysponujemy tylko odważnikami 500 g i 200 g?

$$\text{nwd}(500, 200) = 100 = 1 \cdot 500 - 2 \cdot 200$$

Na jednej szalce położyć

a na drugiej

Odważnikami a -gramowymi i b -gramowymi można odważyć c gramów towaru $\iff \text{nwd}(a, b) \mid c$, czyli c jest wielokrotnością $\text{nwd}(a, b)$

Liczby względnie pierwsze

Definicja:

Dwie liczby całkowite a i b są względnie pierwsze $\iff \text{nwd}(a, b) = 1$.

— czyli wtedy, gdy nie mają wspólnych dzielników większych od 1

— czyli wtedy, gdy $xa + yb = 1$ dla pewnych $x, y \in \mathbb{Z}$

Przykłady:

Liczby 65 i 77 są względnie pierwsze, bo $32 \cdot 65 - 27 \cdot 77 = 1$.

Liczby 66 i 78 nie są względnie pierwsze, bo $\text{nwd}(66, 78) = 6$.

Fakt:

Każde dwie różne liczby **pierwsze** są **względnie pierwsze**.

Wniosek:

Samymi monetami po 7 zł i 11 zł można zapłacić dowolną całkowitą kwotę — o ile obie strony transakcji mają ich wystarczająco dużo.

— ponieważ $2 \cdot 11 - 3 \cdot 7 = 1$, więc jeśli trzeba zapłacić n zł, to:

$$2n \cdot 11 - 3n \cdot 7 = n$$

należy dać $2n$ monet po 11 zł i dostać reszty $3n$ monet po 7 zł.

Równania diofantyczne

Diofantos z Aleksandrii (III w. n.e.)

Epitafium na jego grobie w tłumaczeniu na łacinę:

Hunc Diophantus habet tumulum, qui tempora vitae illius, mira denotat arte tibi. Egit sextantem juvenis; lanugine malas vestire hinc coepit parte duodecima. Septante uxori post haec sociatur; et anno formosus quinto nascitur inde puer. Semissem aetatis postquam attigit ille paternae, infelix subita morte peremptus obit. Quattuor aestates genitor lugere superstes cogitur. Hinc annos illius assequere.

Żeby dowiedzieć się, ile lat przeżył Diofantos, trzeba

- znać łacinę, oraz
- rozwiązać proste równanie diofantyczne.

Równania diofantyczne

- równania wielu zmiennych, postaci $f(x_1, \dots, x_n) = 0$
- występują w nich tylko liczby całkowite
- interesują nas tylko rozwiązania całkowite

Przykład: (bez rozwiązań)

$$2x - 5 = 0$$

$$x^2 + 1 = 0$$

Przykład: (z jednym rozwiązaniem)

$$x - 1 = 0$$

Przykład: (z wieloma rozwiązaniami)

$$x + y = 0$$

Równania diofantyczne

Przykład: (równanie Pitagorasa)

$$x^2 + y^2 - z^2 = 0$$

Dla każdego $n \in \mathbb{N}$, trójka $\left\{ \begin{array}{l} x = 2n + 1 \\ y = 2n^2 + 2n \\ z = 2n^2 + 2n + 1 \end{array} \right\}$ stanowi rozwiązanie, bo:

$$\begin{aligned} & (2n + 1)^2 + (2n^2 + 2n)^2 - (2n^2 + 2n + 1)^2 \\ &= (2n + 1)^2 + (\underline{2n^2} + \underline{2n} + \underline{2n^2} + \underline{2n} + 1) \cdot (\underline{2n^2} + \underline{2n} - \underline{2n^2} - \underline{2n} - 1) \\ &= (2n + 1)^2 + (4n^2 + 4n + 1) \cdot (-1) = (2n + 1)^2 - (2n + 1)^2 \\ &= 0 \end{aligned}$$

Przykład: (równanie Fermata)

Równanie $x^n + y^n - z^n = 0$ nie ma rozwiązania dla żadnego $n \geq 3$.

Tak napisał Pierre de Fermat w 1673, ale nie podał dowodu; dowód podał Andrew Wiles w 1995.

Liniowe równania diofantyczne

z 2 niewiadomymi:

$$nx + my = k$$

Rozwiązanie może nie istnieć, np. dla $2x + 2y = 1$

Jeśli $d = \text{nwd}(n, m) \mid k$, to rozwiązanie istnieje i można je wyznaczyć tak:
dla pewnych $x', y', s \in \mathbb{Z}$ zachodzi:

$$\begin{aligned} d &= \text{nwd}(n, m) = n \cdot x' + m \cdot y' & \text{i} \\ k &= \text{nwd}(n, m) \cdot s = n \cdot \underbrace{x' \cdot s}_x + m \cdot \underbrace{y' \cdot s}_y \end{aligned}$$

Inne rozwiązania: dla dowolnego $t \in \mathbb{Z}$

$$\begin{cases} x = x' \cdot s + \frac{m}{d} \cdot t \\ y = y' \cdot s - \frac{n}{d} \cdot t \end{cases}$$

jest rozwiązaniem:

$$\begin{aligned} & n \cdot \left(x' \cdot s + \frac{m}{d} \cdot t \right) + m \cdot \left(y' \cdot s - \frac{n}{d} \cdot t \right) \\ &= n \cdot x' \cdot s + m \cdot y' \cdot s + \frac{nm}{d} \cdot t - \frac{mn}{d} \cdot t \\ &= (n \cdot x' + m \cdot y') \cdot s = \text{nwd}(n, m) \cdot s = k \end{aligned}$$

Liniowe równania diofantyczne

Przykład: $6x - 8y = 4$

$$\text{nwd}(6, -8) = 2 = 6 \cdot (-1) + (-8) \cdot (-1)$$

$$4 = \text{nwd}(6, -8) \cdot 2, \text{ więc } \begin{cases} x = -1 \cdot 2 \\ y = -1 \cdot 2 \end{cases} = \begin{cases} x = -2 \\ y = -2 \end{cases}$$

jest rozwiązaniem. Wszystkie rozwiązania:

$$\begin{cases} x = -2 + \frac{-8}{2} \cdot t \\ y = -2 - \frac{6}{2} \cdot t \end{cases}$$

dla $t \in \mathbb{Z}$.

Przykład: $6x - 8y = 7$

$$\text{nwd}(6, -8) = 2 \nmid 7, \text{ więc rozwiązanie nie istnieje}$$

Liniowe równania diofantyczne

Przykład: $12x + 28y = 8$

NWD współczynników wynosi 4, wyraz wolny dzieli się przez 4, więc rozwiązania istnieją. Żeby je znaleźć najlepiej jest zacząć od podzielenia obu stron równania przez 4 i otrzymać prostsze równoważne

$$3x + 7y = 2$$

Algorytm Euklidesa, żeby wyznaczyć takie $m, n \in \mathbb{Z}$, że $\text{nwd}(3, 7) = 3m + 7n$:

$$7 = 1 \cdot 7 + 0 \cdot 3$$

$$3 = 0 \cdot 7 + 1 \cdot 3$$

$$1 = 1 \cdot 7 - 2 \cdot 3$$

więc $(-2) \cdot 3 + 1 \cdot 7 = 1$, więc $\begin{cases} x = -2 \cdot 2 \\ y = 1 \cdot 2 \end{cases} = \begin{cases} x = -4 \\ y = 2 \end{cases}$ jest jednym z rozwiązań

Wszystkie rozwiązania:

$$\begin{cases} x = -4 + 7t \\ y = 2 - 3t \end{cases}$$

Liczby pierwsze

Definicja:

Liczba $n \in \mathbb{N}$ jest pierwsza, jeśli dzieli się **tylko** przez 1 i n .

Twierdzenie: (Euklidesa)

Zbiór $\mathcal{P}$ liczb pierwszych jest nieskończony.

Dowód:

Gdyby był skończony, $\mathcal{P} = \{p_1, \dots, p_n\}$, to niech ℓ będzie iloczynem wszystkich tych liczb:

$$\ell = p_1 \cdot \dots \cdot p_n$$

Liczba $\ell + 1$ nie dzieli się przez żadną liczbę ze zbioru $\mathcal{P}$ (zawsze daje resztę 1), więc jest pierwsza; ale jest większa od wszystkich w $\mathcal{P}$ — sprzeczność.

□

Liczby pierwsze

Sito Eratosthenesa — do znajdowania wszystkich liczb pierwszych nie większych od danego $n \in \mathbb{N}$.

Tabliczka wszystkich liczb od 2 do n pomalowanych na białą. Przeglądamy te liczby od najmniejszej w górę; dla każdej **białej** p :

- przemalujemy p na zielono
- począwszy od $2p$ co p -tą liczbę przemalujemy na czerwono

```
for (p=2; p<=n; p++)
  if (p jest biała) {
    przemaluj p na zielono;
    for (i=2*p; i<=n; i=i+p)
      przemaluj i na czerwono;
  }
```

Liczby zielone są pierwsze.

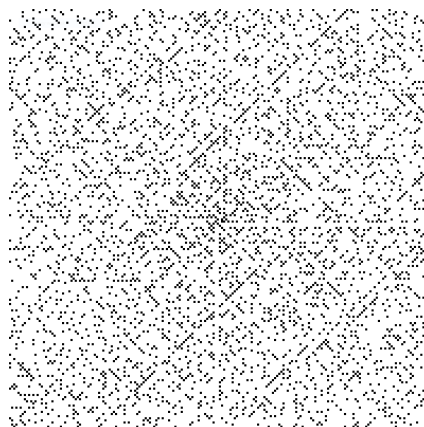
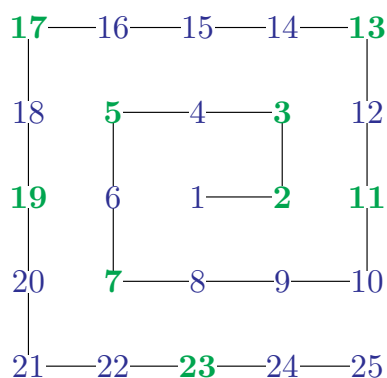
2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----

p

Liczby pierwsze

Nie ma prostego wzoru na liczby pierwsze.

Spirala Ulama

200×200

Trwa „wyścig” o znalezienie największej liczby **na pewno** pierwszej. Na razie (październik 2024) rekordzistką jest

$$2^{136\,279\,841} - 1$$

(ponad 41 mln cyfr dziesiętnych)

Czy dana liczba jest pierwsza?

Dla sprawdzenia pierwszości liczby $n \in \mathbb{N}$ możemy sprawdzać jej podzielność przez kolejne liczby naturalne

$$2, 3, 4, 5, \dots, n-1$$

Jeśli po drodze któraś z reszt dzielenia wyniesie 0, to wiemy, że jest złożona; w przeciwnym przypadku jest pierwsza.

Czy trzeba sprawdzać aż tyle?

Twierdzenie:

Jeśli liczba n nie dzieli się przez żadną k taką że $2 \leq k \leq \sqrt{n}$, to jest pierwsza.

Dowód:

Założmy, że n jest złożona, więc $n = p \cdot q$ dla jakichś $p, q \in \mathbb{N}$, $p \geq 2$ i $q \geq 2$. Zgodnie z założeniem mamy $p > \sqrt{n}$ i $q > \sqrt{n}$. Więc

$$n = p \cdot q > \sqrt{n} \cdot \sqrt{n} = n$$

— sprzeczność.

Czy dana liczba jest pierwsza?

```
p=1;
do {
    p++;  r = n%p;
}
while (r != 0 && p*p < n);
if (r == 0)  n jest złożona;
else  n jest pierwsza;
```

Czy 53 jest pierwsza?

$$53 \bmod 2 = 1$$

$$53 \bmod 3 = 2$$

$$53 \bmod 4 = 1$$

$$53 \bmod 5 = 3$$

$$53 \bmod 6 = 5$$

$$53 \bmod 7 = 4$$

$8 \cdot 8 = 64 > 53$ więc pierwsza.

Wystarczy sprawdzać podzielność przez liczby pierwsze.

Czy 173 jest liczbą pierwszą?

$$173 \bmod 2 = 1 \quad 173 \bmod 7 = 5$$

$$173 \bmod 3 = 2 \quad 173 \bmod 11 = 8$$

$$173 \bmod 5 = 3 \quad 173 \bmod 13 = 4$$

$17 \cdot 17 = 289 > 173$, więc 173 jest pierwsza.

Jednoznaczność rozkładu na iloczyn pierwszych

Twierdzenie: (zasadnicze twierdzenie arytmetyki)

Każda liczba $n \in \mathbb{N}$, $n > 1$, ma jednoznaczne przedstawienie w postaci iloczynu liczb pierwszych:

$$n = p_1^{k_1} \cdot p_2^{k_2} \cdot \dots \cdot p_r^{k_r}$$

gdzie $p_1, p_2, \dots, p_r$ są liczbami pierwszymi uporządkowanymi rosnąco, a wykładniki $k_1, k_2, \dots, k_r$ są wszystkie większe od zera.

Przykłady:

- $12 = 2^2 \cdot 3^1$
- $13 = 13^1$
- $360 = 2^3 \cdot 3^2 \cdot 5^1$

... ale ...

znajdowanie rozkładów dużych liczb na czynniki jest trudne, wymaga wielkich mocy obliczeniowej — i na tym opiera się bezpieczeństwo metod szyfrowania.